

Sistem Toplum ve Din

Niklas Luhmann'ın Sosyolojik Teorisi

Dr. Betül AKGÖL

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1479

Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Eskiyeni Yayınları

Yayın No | Publication Number: 277

Kitap Adı: Sistem Toplum ve Din Niklas Luhmann'ın Sosyolojik Teorisi

Book Title (English): System Society and Religion Niklas Luhmann's Sociological Theory

ISBN: 978-625-6781-90-0

DOI: doi.org/10.70458/fcr.9786256781900

Yazar | Author: Betül AKGÖL | orcid.org/0000-0002-8427-6252

Kurum | Institution: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

ROR ID: ror.org/01dzjez04

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 260

Yayın Tarihi | Publication Date: Aralık | December 2024

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: SOC | Sosyoloji | Sociology

BISAC: SOC002000 | Sosyoloji - Genel | Sociology - General

THEMA: JH | Sosyoloji | Sociology

LC: HM101 | Sosyoloji: Genel | Sociology: General

Atıf Bilgisi | Cite as: Akgöl, Betül. *Sistem Toplum ve Din*

Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2024

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Sistem Toplum ve Din

Niklas Luhmann'ın Sosyolojik Teorisi

Dr. Betül AKGÖL

Yazar Hakkında

Betül AKGÖL

İngilizce öğretmenliği, sosyoloji ve felsefe alanlarında lisans eğitimini tamamlamış; yüksek lisans ve doktora derecelerini din sosyolojisi alanında elde etmiştir. Akademik çalışmalarında Pierre Bourdieu ve Niklas Luhmann gibi önde gelen düşünürlerin kuramlarını merkeze alarak, sosyolojik din ve toplum teorileri üzerine yoğunlaşmıştır.

İngiltere’de bir yıl boyunca lisansüstü düzeyde dersler almış, çeşitli araştırmalara katılmış ve bu süreçte sosyoloji ile çağdaş din çalışmaları konularında uluslararası perspektifler edinmiştir. Dr. Akgöl’ün araştırmaları, sosyolojik kuramlar ışığında dinin sürdürülebilirlik, teknoloji, toplumsal kapsayıcılık ve toplumsal cinsiyet gibi konular üzerindeki etkilerini analiz etmeye odaklanmaktadır. İnsanı ve toplumu anlamaya yönelik çalışmalarında, disiplinlerarası yaklaşıma büyük önem atfederek, dinin toplumsal alanlardaki işlevselliği, modernleşme süreçlerindeki rolü ve din-toplum ilişkilerini derinlemesine incelemektedir.

Çeşitli uluslararası yayınevlerinden çıkan kitap bölümleri, uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış makaleleri ve uluslararası sempozyumlarda sunduğu bildirilerle akademik bilgi birikimini geniş bir çevreyle paylaşmaktadır. Akademik faaliyetlerini zenginleştirmek amacıyla farklı projeler yürütmekte olup, sosyolojik kuramları sosyal bilimlerin güncel sorunlarına çözüm üretmek için kullanmayı hedeflemektedir.

Halen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak görev yapan Dr. Akgöl, ileri düzeyde İngilizce ve başlangıç seviyesinde Almanca bilmektedir. Eleştirel düşünceyi ve sosyal bilimlerin toplumsal fayda üreten yönlerini ön planda tutarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde akademik katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Yaşamına, kadim yol arkadaşları olan Minik ve ZuzuBal isimli iki kedisi eşlik etmektedir.

About The Author

Betül AKGÖL

Holds bachelor's degrees in English Language Teaching, Sociology, and Philosophy, and has completed her master's and doctoral studies in the Sociology of Religion. Her academic work centers on the sociological theories of religion and society, focusing on the frameworks of prominent thinkers such as Pierre Bourdieu and Niklas Luhmann.

She spent a year in the United Kingdom, attending postgraduate-level courses and conducting various research projects, gaining international perspectives on sociology and contemporary religious studies. Dr. Akgöl's research focuses on analyzing the impact of religion on issues such as sustainability, technology, social inclusion, and gender within the context of sociological theories. In her work on understanding human beings and society, she prioritizes an interdisciplinary approach, examining in depth the functionality of religion in social spheres, its role in modernization processes, and religion-society relations.

Dr. Akgöl has shared her academic insights through book chapters published by international publishers, numerous articles in peer-reviewed international journals, and papers presented at global symposia. She actively undertakes various academic projects to enrich her research and teaching activities, striving to address contemporary social science challenges through critical thinking and innovative solutions.

Currently serving as a faculty member at Eskişehir Osmangazi University, Dr. Akgöl is proficient in advanced English and has basic knowledge of German. She is dedicated to contributing to academia both nationally and internationally, emphasizing critical thinking and those aspects of the social sciences that are of social benefit. On this life journey, she is accompanied by her faithful companions: Minik and ZuzuBal, her two cats who bring joy and wisdom to her life.

*Bu eseri dünyaya gelmeme vesile olan;
Annem Asiye AMDERE AKGÖL ve Babam Süleyman AKGÖL'E
ithaf ediyorum.*

*Hayat yolculuğuma rehberlik eden
birçok kıymetli değeri bana kazandıran,
Varlıklarıyla güç bulduğum bu iki güzel insana,
Ve onlardan önceki tüm atalarımaya sonsuz saygı ve şükranla...*

Kitap Hakkında

Sistem Toplum ve Din

Niklas Luhmann'ın Sosyolojik Teorisi

Sosyolojik teori, sosyoloji ve din sosyolojisi bilimi için önemli bir bilimsel gerekliliktir. Bu bağlamda, klasik ve çağdaş sosyolojide toplumu ve dini açıklamak amacıyla çeşitli teoriler geliştirildiği gözlemlenmektedir. Son dönemin en önemli sosyologları arasında yer alan Niklas Luhmann, genel sistem teorisiyle sosyolojinin en kapsamlı ve sistematik teorilerinden birisini geliştirmiştir. Luhmann, farklı disiplinlerden yararlanarak geleneksel sosyoloji anlayışına karşı çıkan radikal bir süper teori inşa etmiş ve bu teori aracılığıyla toplumu ve toplumsala ait olguları açıklamayı hedeflemiştir. Dünya toplumunu bir sistem olarak ele alan Luhmann, bu toplum yapısına ait her türlü sosyal olguyu analiz etme amacı gütmüştür. Kavramsal soyutlamalar ve bilişsel çerçeveler geliştirerek evrensel ve her topluma uyarlanabilir bir teori üretmiştir. Luhmann'a göre modern toplum, son derece karmaşık bir yapıya sahiptir ve bu hiper karmaşık toplum ancak kapsamlı bir teoriyle açıklanabilir. Bu bağlamda modern toplum, toplumsal sistemin alt dallarını oluşturan işlevsel sistemlerden meydana gelir. Luhmann, eğitim, ekonomi, bilim, sanat, sağlık ve hukuk gibi her türlü sosyal olguyu toplumsal sistemin işlevsel alt sistemleri bağlamında analiz etmiştir. Din, belirli bir işlev üzerine uzmanlaşarak ve bu doğrultuda otonom bir yapı kazanarak modern toplumda kendine yer edinmiştir. Luhmann, sistem teorisinin argümanları çerçevesinde din olgusunu da ele almış ve dini sistemik bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Ancak, bilim çevrelerinde Luhmann'ın hak ettiği değeri tam anlamıyla görmediği söylenebilir. Genel sistem teorisinin önemi bazı ülkelerde fark edilmiş ve bu doğrultuda çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Buna karşın mevcut çalışmaların genel anlamda tatmin edici bir düzeye ulaşmadığı ifade edilmektedir.

Benzer şekilde, ülkemizde genel sistem teorisi yeterince tanınmamakta ve bu durumun Türk sosyolojisi ile Türk din sosyolojisi için bir eksiklik olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın, Türk sosyoloji ve din sosyolojisi literatüründe mevcut olan bu eksikliği gidermeye yönelik bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi; Niklas Luhmann; Genel Sistem Teorisi; Sosyal Sistem Teorisi; Din Teorisi; Sosyolojik Teori.

About the Book

System Society And Religion Niklas Luhmann's Sociological Theory

Sociological theory is a crucial scientific necessity for the disciplines of sociology and the sociology of religion. In this context, various theories have been developed in both classical and contemporary sociology to explain society and religion. Among the most prominent sociologists of recent times, Niklas Luhmann stands out for developing one of the most comprehensive and systematic theories in sociology through his general systems theory. Drawing on multiple disciplines, Luhmann constructed a radical "super theory" that challenges traditional sociological approaches, aiming to explain society and social phenomena. Luhmann conceptualized the global society as a system and sought to analyze all social phenomena associated with this world society. He produced a universal theory applicable to all societies by developing conceptual abstractions and cognitive frameworks. According to Luhmann, modern society possesses a highly complex structure, and this hyper-complex society can only be explained through an equally complex theory. In this framework, modern society consists of functional subsystems forming the social system branches. Luhmann analyzed various social phenomena—such as education, economy, science, art, health, and law—within the context of these functional subsystems. Religion, by specializing in a specific function and gaining autonomy, has found its place in modern society. Luhmann examined the phenomenon of religion within the framework of systems theory and evaluated it from a systemic perspective. However, it can be argued that Luhmann has not yet received the recognition he deserves in academic circles. While the significance of his general systems theory has been acknowledged in some countries and various studies have been conducted for

this purpose, the existing body of work is still not considered satisfactory. Similarly, the general systems theory remains relatively unknown in Turkey, which is seen as a shortcoming for Turkish sociology and the sociology of religion. This study aims to contribute to addressing this gap in Turkish sociology and sociology of religion literature.

Keywords: Sociology of Religion; Niklas Luhman; General Systems Theory; Social Systems Theory; Theory of Religio;, Sociological Theory.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	15
GİRİŞ.....	19
BİRİNCİ BÖLÜM	
SİSTEM TEORİSİNİN İNŞASINA DOĞRU	25
1.1. SİSTEM TEORİSİNİN MİMARİ: NİKLAS LUHMANN.....	25
1.2. MEVCUT SOSYOLOJİYE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM.....	30
1.2.1. Mevcut Sosyoloji Geleneği	30
1.2.2. Mevcut Sosyolojideki Epistemolojik Problemler	37
1.2.2.1. Bireyin Sosyal Teorideki Konumu	37
1.2.2.2. Sosyal Teoride Sosyal Düzen	44
1.2.2.3. Dünya Toplumu Tezi	49
1.2.2.4. Sosyolog ve Bir Sistem Olarak Sosyoloji	52
1.3. SÜPER TEORİ GİRİŞİMİ	55
1.4. LUHMANN'IN TEORİSİNE ETKİ EDEN SOSYOLOJİK TEORİLER.....	60
1.4.1. Sistem Teorisi	63
1.4.2. İşlevselcilik	64
1.4.3. İnşacılık	68
1.4.4. Postmodern Teori.....	72
1.5. BİLİMSEL KAVRAMSALLAŞTIRMA VE TEORİNİN SOYUT İNŞASI	75
1.6. SİSTEM TEORİSİNİN ANA UNSURLARI	81
1.6.1. Farklılık	81
1.6.2. Sistem ve Çevre.....	83
1.6.3. Gözlem	85
1.6.4. Öz Üretim	92
1.6.4.1. Öz Referans	93
1.6.4.2. Öz Organizasyon ve Yapı.....	95
1.6.4.3. İşlevsel Kapalılık.....	98
1.6.4.4. Yapısal Bileşim	100
1.6.5. Anlam	104
1.6.6. Karmaşıklık.....	111
1.6.7. Olumsuzluk.....	117
1.6.8. Kodlar ve Programlar.....	120
1.6.9. Paradoks	123

1.7. GENEL SİSTEM TEORİSİNİN TOPLUMSAL İZ DÜŞÜMÜ: SOSYAL SİSTEM TEORİSİ	125
1.7.1. İletişim.....	126
1.7.2. Çifte Olumsuzluk	134

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL SİSTEM TEORİSİNDE TOPLUM VE DİN	141
2.1. BİR SİSTEM OLARAK TOPLUM	141
2.1.1. İletişim Araçları	141
2.1.2. Evrim Teorisi	147
2.1.3. Toplumların Farklılaşması	155
2.1.3.1. Bölünmüş (Segmental) Farklılaşma	157
2.1.3.2. Tabakalaşmış Farklılaşma.....	158
2.1.3.3. İşlevsel Farklılaşma ve Modern Toplum.....	161
2.2. BİR SİSTEM OLARAK DİN.....	166
2.2.1. Anlam Formu Olarak Din.....	167
2.2.2. Dinin Fonksiyonu.....	174
2.2.3. Dinî İletişim	180
2.2.3.1. Dinî Sistemin Kimliğindeki ve İşlevindeki İnşa Aracı: Dinî Kod	181
2.2.3.2. Dinî Sistemin Programı	191
2.2.3.3. Dinî Sistemin İletişim Araçları.....	195
2.2.3.4. Olumsuzluk Formulası Olarak Tanrı	197
2.2.4. Dinî Sistemde Farklılaşma	201
2.2.4.1. Dinî İletişimlerin Farklılaşması.....	202
2.2.4.2. Dinî Sistemlerin Farklılaşması	206
2.2.5. Dinin Evrimi	209
2.2.5.1. İlkel Dinler	211
2.2.5.2. Yazı ve Dinin Evrimi	214
2.2.5.3. Büyük Dinler ve Evrim	217
2.2.5.4. Sekülerleşme.....	219
2.2.6. Dinî Organizasyon	230
SONUÇ	237
KAYNAKÇA	251
DİZİN	257

ÖN SÖZ

Sosyoloji, toplumsalın bilgisini sosyal teoriler ışığında açıklamaya çalışan bir bilim dalıdır. Sosyolojik teoriler, belirli sayıtlara dayanarak sistematik bir yolla çeşitli tanımlamalar ve kavramsallaştırmalarla sosyal olanı açıklama amacı gütmektedir. Dolayısıyla sosyolojik teori, genelde sosyoloji bilimi için özelde de din sosyolojisi için vazgeçilmez bir bilimsel gerekliliktir. Hem klasik sosyolojide hem de çağdaş sosyolojide toplumu ve dini açıklamak adına birçok farklı teori geliştirilmiştir. Söz konusu teorilerden birisi de özellikle uluslararası literatürde çağdaş sosyolojinin önde gelen düşünürleri arasında yer alan Niklas Luhmann'ın toplumu ve toplumsalın alanına ait olan olguları açıklamak amacıyla geliştirdiği genel sistem teorisidir.

Küresel modern toplumların giderek artan karmaşıklığını anlamak ve bu karmaşık yapılar içinde toplumun ve dinin yerini analiz etmek, günümüz sosyal bilimleri için hayati bir öneme sahiptir. Niklas Luhmann, hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimler gibi farklı disiplinlerden yararlanarak geleneksel sosyolojik yaklaşımların sınırlarını aşan ve çok yönlü bir perspektif sunan genel sistem teorisini geliştirmiştir. Luhmann'ın Sistem Teorisi modern toplumların karmaşık sosyal problemleri için kapsamlı bir analiz ve çözüm çerçevesi sunmaktadır. Sistem teorisi, toplumun birbirinden bağımsız fakat birbiriyle etkileşim halinde olan farklı işlevsel alanlardan oluştuğunu öne sürmektedir. Bu perspektif, modern küresel dünya toplumunda meydana gelen ve kaçınılmaz bir yazgı olan karmaşıklığı yönetmeyi ve her sistemin (din, siyaset, ekonomi, eğitim vb.) kendi mantığı içinde nasıl işlediğini anlamayı sağlamaktadır. Aynı zamanda Luhmann'ın teorisi, toplumsal yapıların dinamiklerini sadeleştirirken, özellikle din gibi çok katmanlı ve karmaşık bir olgunun işleyişini anlamak için yenilikçi ve sistematik bir çerçeve

sunmaktadır. Böylece sistem teorisinin açıklayıcı kavramlarıyla hem sosyolojiye hem de din sosyolojisine getirdiği bu bakış açısıyla sosyal teorinin sınırlarını genişleterek alışılmış kavrayışların ötesine geçen bir düşünsel zemin inşa etmektedir.

Bu çalışma, Luhmann'ın sistematik din ve toplum teorisini merkeze alarak, modern toplumlarda toplumun ve dinin anlamını çözümlenmede sistem teorisinin nasıl uygulanabileceğine odaklanmaktadır. Luhmann'ın sistemi, toplumun farklı işlevsel alanları arasındaki bağımsızlaşmayı ve karmaşıklığı analiz ederken, geleneksel paradigmalardan ayrılarak sosyal yapıların evrimi ve toplumsal iletişim gibi konularda derinlemesine analizler için bir temel oluşturmakta ve araştırmacılar için yeni ufuklar açmaktadır. Bu bağlamda çalışmamız, sosyal bilimlerde disiplinler arası bir yaklaşımı teşvik ederek, toplumsal değişim süreçlerinin daha kapsamlı ve sistematik bir şekilde kavranmasını sağlayacak yöntemsel bir araç sunmaktadır.

Çalışmamız yalnızca Luhmann'ın sistem teorisini ele almakla kalmayıp gerek sosyolojik literatürde gerek sosyal bilimler alanında yeni bir paradigma olan özellikle bağlantısallık, bütünsellik, özütümlülük (otopoesis), karmaşıklık gibi yeni yönelimlere ve kavramlara ilham vermeyi de amaçlamaktadır. Çalışmamızın önemi, genel olarak dünyada ve özel olarak Türk düşün dünyasında hak ettiği değeri görmeyen bir teorinin önemine dikkat çekmek adına Luhmann'ın yeterince keşfedilmemiş teorik mirasını derinlemesine ele alarak sosyolojik literatüre hem teorik hem de analitik anlamda özgün bir katkı sunmasında yatmaktadır. Toplumun ve toplumun önemli bir parçası olan din olgusunun sistemik işleyişini anlama konusunda sunduğu yenilikçi ve özgün bakış, hem akademik camiada hem de sosyoloji pratiklerinde fark yaratacak niteliktedir.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. İlk bölümde Luhmann'ın hayatı, kişiliği ve eserleriyle ilgili bilgi verdikten sonra mevcut sosyoloji geleneğine eleştirel bakışı ve

tespit ettiği epistemolojik problemlere yönelik geliştirmiş olduğu çözüm önerileri üzerinde durulmuş; Luhmann'ın genel sistem teorisinin ana unsurları detaylı bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Luhmann'ın genel sistem teorisi bağlamında sistemik toplum ve din teorisine yer verilmiştir. Bu doğrultuda yer yer teorinin ve kavramlarının Türk toplumunun sosyal gerçekliklerinde karşılıkları olup olmadığı konusunda çeşitli analizler yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise teori genel olarak ele alınmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmamız Prof. Dr. Ramazan Uçar danışmanlığında gerçekleştirilen yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş halidir.

Çalışmamın hazırlanma sürecince her türlü desteklerini cömertçe sunan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Ramazan Uçar'a ve tüm sevdiklerime şükranlarımı ve sevgilerimi iletiyorum.

Dr. Betül AKGÖL

2024